

Parakh

Research Journal Deptt. of Punjabi
Language & Literature
Lahore College for Women University
Lahore (Pakistan)
Vol: 2, July.-Dec. 2017, PP87-100

پارکھ

تحقیقی مجلہ شعبہ پنجابی زبان و ادب
لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی لاہور (پاکستان)
جولائی - دسمبر 2017ء، مسلسل شمارہ 4

☆ ڈاکٹر فیصل جپا

شاہ پوری لہجہ

Abstract

Richness of language lies in its dialect.
Punjabi language is very rich as it has many
dialect , which are spoken in various areas ,
localities. Every accent has different words and
style of pronunciation. In this article, the
researcher has described the similarities and
dissimilarities between trails of ' Shahpuri's'
accent and other accents. This acticle is basic
source to have a full insight of "Shahpuri
dialect.

پنجاب پنج دریاواں دی دھرتی اے ایس خطے نوں وکھو وکھ ناواں نال یاد کیتا جاندا رہیا۔ کدی ایس نوں
سپت سندھو یعنی ست دریاواں دی دھرتی آکھیا جاندا ہاتے کدی وہیک تے کدی ایس نوں ھپت ہندو آکھیا
گیا۔ اج دا پنجاب انتظامی لوڑاں پاروں سنگڑ گیا، ایس دیاں سرحدیں اڈواڈ سمے وچ وکھو وکھ رہیاں۔ کدی ایہہ
چڑھدیوں دلی تے لہندیوں وادی لمغان تیکر کھلریا ہو یا سی۔ ایس دیاں حدیں بارے عبد الغفور قریشی لکھدے
ہن۔

”پنجاب دے علاقے دیاں حداں پاکستان تے ہند دے مشرق و
مغرب وچ انبالہ ڈویژن توں اٹک تیکر تے شمال جنوب وچ
راولپنڈی توں بہاولپور تیک پھیلیاں ہوئیاں نیں۔ 1900ء تیک
دے پنجاب دے نقشے اُتے جھات مار دیاں دلی توں نوشہرہ تیک تے
بہاولپور توں ہزارے تیک سارا پنجاب ای سی۔ 1947ء وچ
پاکستان دے وجود وچہ آون نال پنجاب دی کٹ ودھ ہوئی تے
ایس دیاں حداں سکڑ کے رہ گئیاں“۔ (1)

اج توں پہلے دا پنجاب کتھوں تیکر کھلر یا ہو یا ہا۔ جیویں کہ برصغیر اُتے ڈھیر قوماں حکومت کیتی تے لاکڑی
اپنی لوڑ موجب ایہدیاں سرحدیں وچ وادھا گھانا کر دے رہے۔ پنجاب دیاں سرحدیں دے وادھے گھائے
پاروں دو جیاں جوہاں نال آون جاون گھٹدا گیا ایس تاریخی عمل دا اثر ایتھے بولی جاون والی زبان اُتے پیا۔ پنجابی
دے اڈواڈ رویاں کچھ کجھ جغرافیائی کارن وی ہن۔ جیویں ایس دھرتی اُتے پہاڑ، دریا تے صحرا تے رنگ لہدے
ہن۔ ایس لئی ہک خاص طرح دے ماحول وچ رہن وجوں ایس بولی دی لفظی تے لہجی وچ وی نکھیرا پوندا
رہیا۔ گریسن نے پنجابی نوں اڈواڈ لہجیاں وچ ونڈیا۔ اوہ لکھدے ہن:

“The Bari Doab between the Ravi and
sutlej) the dielect of punjabi shows sign of
increasing influence of Lahnda Spoken in
Majhi on the west of the Ravi (in the
Rechana Doab between the Ravi and
Chenab) The Labor dielect of Punjabi” (2).

مشرق ولوں دا علاقہ باری دوآبہ آکھواندا اے جتھے دریائے راوی تے ستلج ویہدے نیں۔ جدکہ
دریائے راوی جدکہ پچھم دے علاقہ رچنا دوآب دے ناں نال مشہور اے۔ دریائے راوی تے چناب ایس علاقے

وچ ماجھی بولی جاندیاے ماجھی پنجابی بولی دالہجہ اے جس اُتے لہندی دا ڈھیر اثر اے۔

“The language which I called Lahnda differ but slightly from the language of the East of the Rechna Doab and of North East Gujrat which I call punjabi. I have been guided mainly by the vocabulary. To the west of west of the line, the language, which is mainly that of the tract known as the Bar, or Jungle, has a vocabulary which agrees much more closely with that of Lahnda” (3)

پنجابی دلی توں لے کے خیرپور (سندھ) تک پشاور توں لے کے جموں تک بولی جاندی اے۔ پر مختلف علاقیاں وچ ایہدے وکھو وکھناں نیں مشرقی پنجابی بھارت دے پنجاب وچ تے مغربی پنجابی پاکستانی علاقیاں وچ وکھرے وکھرے انداز نال تے لہجے نال بولی جاندی اے۔ پوٹھوہاری جہلم توں اٹک تیکر سرانسی، بہاولپور، ڈیرہ غازی تے ہندکو پشاور توں مانسہرہ، تیکر تے لہندی رایوں پار شروع ہو کے پوٹھوہار دے علاقے تیکر بولی سچھی جاندی اے۔ گریسن اپنی تحقیق مطابق مشرق وچ بولی جان والی بولی نوں پنجابی جد کہ مغرب دی بولی نوں لہندی دانوں دیندا اے۔ گریسن مگروں آون والے کھوجی اوہدے وچاراں تے متفق نہیں ہن جیویں حافظ محمود شیرانی دے وچار ویکھو:

”مغربی مورخین نے شمالاً جنوباً ایک خط کھینچ کر مشرقی، مغربی پنجابی میں اسے تقسیم کر دیا۔ مشرقی زبان کا نام پنجابی رکھا ہے اور مغربی حصہ کی زبان کا نام لہندا، پنجابی کو وہ مغربی ہندی میں شامل کرتے ہیں اور لہندا کو بیرونی میں۔ مشرقی اور مغربی زبانوں میں جو فرق ہے وہ

اصول نہیں ہے بلکہ تاریخی اور ضلع ضلع کی مقامی خصوصیات کی بنا پر

پیدا ہوتا گیا اور یہ تقسیم ہر حال میں ناجائز ہے۔ (4)

حافظ محمود شیرانی گریسن دی تحقیق تے متفق نیں اوہ اپنی تحقیق موجب دسدے نیں کہ مغربی مورخاں نے پنجاب دی ونڈ مطابق پورب ولے دے پنجاب دی پنجابی نوں پوربی پنجابی تے کچھم ولے بولی جان والی پنجابی نوں کچھی پنجابی وچ منقسم کردتا۔ ایس ونڈ مگروں پنجابی نوں مغربی ہندی داناں دے کے لہندی پنجابی نوں بیرونی حصے وچ شامل کرچھڈیا۔ ایہناں زبانان وچ فرق لسانی سطح تے نہیں سگوں ضلعی ونڈ دے طور تے نکھیریا گیا جیہڑا کہ درست نہیں۔ گریسن دی ونڈ صرف پنجابی تے لہندی تے مک گئی اگوں اوس ایہناں دیاں شاخاں دسیاں۔ محمد آصف خاں ہوراں نے ایس زبان دیاں بولیاں نوں ترائے حصیاں وچ ونڈیا ہے۔

”پوربی، کچھی، مرکزی۔

پوربی: بھٹیانی، پوآ دھی، دوآبی، مالوئی، پہاڑی۔

کچھی: ملتانی، پوٹھوہاری، چھاچھی، دھنی، شاہ پوری۔

مرکزی: ماجھی (5)

ایہناں بولیاں دا گوہ نال مطالعہ پاروں دسدائے کہ محمد آصف خاں نے لہندی زبان دا ذکر ای نہیں کیتا جد کہ گریسن نے ایہناں ساریاں بولیاں نوں ملا کے لہندی داناں دے دتا، صرف ماجھی لہجے نوں وکھریاں کیتا ہے۔ آصف خاں ہوراں دی ونڈ ٹھیک جا پدی ہے۔ گریسن نے ہندوستانی زبانان بارے وڈا کھلا رواں کم کیتا ہے اوہدی کھچل اپنی تھاہرے اہمیت رکھدی ہے۔ آن والے سمے دے ماہر لسانیات اوہنوں سراہ کے یاں نکھد کے اگے نویاں راہواں بناسکدے ہن۔ زبان دے وکھو وکھ لہجے ہونا کوئی مہنے آلی گل نہیں۔ ماہر لسانیات جاندے ہن کہ کسے دی زبان دی امیری اوس دے لہجے ہوندے ہن تے ایہہ رنگارنگی اوہدا گن ہوندی ہے۔ پنجابی بولی دے سرکڈھویں لہجے شاہ پوری دالہجہ کیہڑا ہے تے ایہہ کتھے بولیا جاندے؟ سلیم خان گمی ہوریں لکھدے ہن۔

”پہلوں سرگودھے دے علاقے نوں شاہ پور آکھیا جانداسی۔ شاہ

پوری سرگودھے تے جھنگ دی بولی اے۔ (6)

پنجابی زبان دے بے شمار لہجے (Dialects) نیں جنہاں وچ پوٹھوہاری، سرانیکھی، ماجھی، لہند یو غیرہ سرکڈھویں نیں ایہناں وچوں اک مشہور لہجہ ”شاہ پوری“ اے۔ شاہ پوری لہجے دی وجہ نسبت علاقہ سرگودھا اے۔ سرگودھا دا پرانا ناں ”شاہ پور“ سی سرگودھا دا اکھر دو اکھراں دامر کب اے سرتے گودھا۔ سردا مطلب تالاب تے گودھا توں مراد اے ”سادھو“ ایہ شہر لیڈی ٹروپرنے 1903ء وچ دریافت کیتا۔

محمد آصف خاں ہوراں نے وی جھنگ تے سرگودھے دی بولی نوں شاہ پوری آکھیا ہے۔ سرگودھے دے ضلع بن توں پہلوں شاہ پور ضلع ہائی مڑ انتظامی لوڑاں پاروں شاہ پور دی تھاویں سرگودھا ضلع بنادتا گیا۔ شاہ پور دی بولی بارے ”Shahpur District Gazetter“ وچ لکھیا ہے:

"There are numerous sub dialecta in the district which may be arranged in two group (1) the dialects of the plain, which are closely allied to those of Jhang and Mooltan and (2) the salt rang dialect, which belongs to the group spoken on the platoau of the north Punjab(7)

پنجابی بولیاں دی اگووی مزید ونڈ مقرر اے جنوں دو گروہاں وچ تقسیم کیتا جاندا اے۔ (1) میدانی لہجہ جیہڑا جھنگ ملتان وچ پرچلت اے تے (2) سلسلہ کوہ نمک دا مستعمل لہجہ جیہڑا پوٹھوہار تے جنوبی پنجاب وچ بولیا تے سمجھیا جاندا اے۔ ”Jhang District Gazetter“ وچ لکھیا ہے:

Many of the people shown as speaking punjabi might more properly have been returned as speaking Jatki, the language or dialect of the south western plain of the

Punjab.(8)

پنجاب دے جنوبی پنجابی پنجاب وچ جٹکی لہجہ بولیا جاندا اے جٹکی دادو جاجان ”جانگلی“ اے۔
 ”Gazetter of the Chenab colony lyallpur (Faisalabad)“ وچ لکھیا ہے:

The great mass of the people of course
 speak the punjabi of the various district
 from which they have immigrated. The
 language recorded as "Jangli" is that
 spoken by the Bar nomel tribes. The
 language spoken by the Janglis is realy a
 rude form of "Lahnda" or western punjabi
 otherwise known as Jatki".(9)

نہ صرف ڈسٹرکٹ گزٹیر وچ ایس لہجے نوں جانگلی یاں جٹکی آکھیا گیا ہے سگوں ڈاکٹر شہباز ملک ہوراں
 وی ایس نوں جٹکی آکھیا ہے۔ لسانیات دانکا جیہا جانوں وی جاندا ہے کہ جانگلی یاں جٹکی کوئی لہجہ نہیں۔ پنجاب وچ
 جٹ قبیلہ آبادتاں ہے پر بولی داناں جٹکی کدے وی نہیں۔ ڈسٹرکٹ گزٹیر چٹے وی لکھے گئے اوہناں وچ بولی
 بارے بہوں تھوڑے شبہ ملدے ہن تے اوہ وی ٹھکویں نہیں۔ انج گدا ہے کہ اوہناں صرف ٹیوالا کے یاں سنی
 سنائی گلاں اُتے ای سٹا کڈھیا ہے۔ استھے محمد آصف خاں تے سلیم خان گمی دی گل ٹھیک جا پدی ہے
 بھاریں اوہناں شاہ پوری دا علاقہ سرگودھا تے جھنگ دسیا ہے۔ اساڈی جا پے جھنگ توں اڈوی ساندل بار تے
 گوندل بار دے کجھ علاقیاں وچ وی شاہ پوری لہجہ ای بولیا جاندا ہے۔

شاہ پوری بولی وچ بھ، جھ، دھ، ڈھ، گھ دے لفظ دوجیاں بولیاں نالوں وکھریوں نال ورتے جاندے
 ہن۔ استھے اسیں شاہ پوری، ماجھی تے دوآبی لہجے وچکار فرق دیندے آں تاں جو گل نکھڑ سکے۔

بھ

دوآبی	ماجھی	شاہ پوری
پائی	پائی	بھائی
پکھ	پکھ	بھکھ
پالا	پالا	بھالا
پرکے	پرکے	بھرکے
پرا	پرا	بھرا
پیہن	پین	بھین

جھ

دوآبی	ماجھی	شاہ پوری
چھنگ	چنگ	جھنگ
چیہڑا	چیہڑا	جھیڑا
چھنڈا	چنڈا	جھنڈا

دھ

دوآبی	ماجھی	شاہ پوری
توہی	توہی	دھوہی
تھپ	تھپ	دھپ
تھاگہ	تھاگہ	دھاگہ
تی	تی	دھی

ڈھ

شاہ پوری	ماجھی	دوآبی
ڈھڈھ	ٹڈھ	ٹڈھ
ڈھائی	ٹاہئی	ٹاہئی
ڈھیہ پئی	ٹھے پئی	ٹھے پئی

گھ

شاہ پوری	ماجھی	دوآبی
گھڑا	کڑا	کڑا
گھوڑی	کھوڑی	کوڑھی
گھاٹا	کاٹا	کہاٹا
گھڑی	کڑی	کڑی

شاہ پوری وچ انج دے لفظاں اُتے زور دتا جاندا ہے تے پہلے لفظ نوں لمکا کے نہیں بولیا جاندا۔ تاں توں ایہہ تلفظ صحیح بولیندا ہے جد کہ ماجھی تے دوآبی وچ پہلے لفظ تے زور نہیں دتا جاندا تے پہلے لفظ نوں لکاون دی کھچل کیتی جاندی ہے۔ شاہ پوری لہجے وچ ’ف‘ دی تھاں ’پھ‘ بولیا جاندا ہے۔

ماجھی	شاہ پوری	ماجھی	شاہ پوری
فوج	پھوج	فرق	پھرق
فلانے	پھلانے	فاصلہ	پھاصلہ
فارغ	پھارغ	فلم	پھلم

ایسے طرحاں شاہ پوری وچ ’خ‘ نوں ’کھ‘ بولیا جاندا ہے۔

ماجھی	شاہ پوری	ماجھی	شاہ پوری
خیر	کھیر	خبراں	کھبراں

خالی	کھالی	خاص	کھاس
خون	کھون	خالہ	کھالہ

کچھ لفظ شاہ پوری تے ماجھی وچ پورے وکھریوں نال آوندے ہن۔

شاہ پوری	ماجھی	شاہ پوری	ماجھی
مڑ	فیر	جھبڈی بٹھوہ	چھیتی
جاتک	بال	تھاہرے	تھاویں
کوڑھا	کوچھا	لوہڑا	نکا
کانگ	ہڑھ	مڑھکا	پسینہ
چھک کے	زورنال	لڑھ	بہہ

شاہ پوری: میں ہک واری جاندا پیا آں مڑ جھبڈی آوساں تے جاتکاں نوں کسے چنگی تھاہرے لے جاساں۔

ماجھی: میں جارہیا واں فیر چھیتی آواں گاتے بالاں نوں بچھی تھاویں لے جاواں گا۔

شاہ پوری: اوس نوں چھک کے سد مارتے آکھ ”داند کانگ وچ لٹھ جاسن ٹھوہ آ“۔

ماجھی: اوسن نوں اپی واج مار کے کہہ ”بلد ہڑھ وچ بہہ جان گے چھیتی پرت آ“۔

شاہ پوری دا اصول تے پھیر ماجھی نال ٹکراواں تول ماجھی وچ جدوں کوئی مختصر جیہی گل ہووے اوہ دو لفظاں توں بغیر ادھوری رہندی ہے۔ جد کہ شاہ پوری وچ ہک لفظ نال گل پوری ہو جاندی ہے۔ شاہ پوری لہجے وچ لفظ دے نال ”ساں“ دا وادھا کر کے واحد متکلم بنایا جاندا ہے تے مستقبل دے صیغے وچ گل کیتی جاندی ہے۔ جد کہ ماجھی وچ ”ن گا“ لا کے واحد متکلم آون والے ویلے بارے گل کیتی جاندی ہے۔

شاہ پوری	ماجھی	شاہ پوری	ماجھی
آساں	آواں گا	روساں	روواں گا
نھاساں	ناواں گا	کھاساں	کھاواں گا
دھوساں	دھواں گا	بھساں	بیٹھاں گا

کرساں کراں گا لیا ساں لیاواں گا

شاہ پوری لہجے وچ لفظ ”سیں“ لا کے واحد حاضر بنایا جاندا ہے تے آون والے ویلے بارے گل کیتی جاندی ہے۔ ماجھی وچ واحد غائب ”ویں گایاں یں گا“ لا کے واحد غائب بنایا جاندا ہے۔

شاہ پوری	ماجھی	شاہ پوری	ماجھی
اوسیں	آویں گا	دھوسیں	دھویں گا
کھاسیں	کھاویں گا	جاسیں	جاویں گا
لیاسیں	لیاویں گا	دیکھسیں	دیکھیں گا

شاہ پوری لہجے وچ لفظ نال ”سو“ لا کے جمع حاضر بنایا جاندا ہے جدوں کہ ماجھی وچ ”وگے“ لا کے جمع حاضر بنایا جاندا ہے تے آون والے ویلے بارے گل کیتی جاندی ہے۔

شاہ پوری	ماجھی	شاہ پوری	ماجھی
آسو	آؤ گے	کرسو	کرو گے
روسو	روو گے	بھرسو	بھرو گے
دھوسو	دھوو گے	دیکھسو	دیکھو گے

شاہ پوری: میں آساں تیرے کول جھٹ باساں۔

ماجھی: میں آواں گا تیرے کول تھوڑی دیر بیٹھاں گا۔

شاہ پوری: میں نھاساں تے کپڑے دھوساں۔

ماجھی: میں نھاواں گاتے کپڑے دھوواں گا۔

شاہ پوری: تسیں نھاسو دھوسو۔

ماجھی: تساں نہاؤ دھوو گے۔

ماجھی وچ ماضی دے صیغے لئی لفظ ’سی‘ تے ’سن‘ جد کہ شاہ پوری وچ ہا، ہائی، ہاموں، ہان دے لفظ ورتے

جاندا ہین۔

شاہ پوری ماجھی
 اوہ آیا ہائی اوہ آ یاسی
 اوہ آئے ہان اوہ آئے سن
 میں آیا ہاموں میں آ یاسی
 شاہ پوری وچ میں دی جمع اسیں تے ماجھی وچ آپاں، بولیا جاندا ہے۔

شاہ پوری ماجھی
 اسیں آئے ہا سے آپاں آئے سی
 شاہ پوری وچ 'کہہ' نوں 'آکھ' تے کہند انوں آکھدا بولیا جاندا ہے۔

شاہ پوری ماجھی
 میں آکھساں میں کہواں گا
 توں آکھ توں کہہ
 مڑ آکھدا پیا ایں فیر کہند اپیا ویں
 شاہ پوری وچ کتھے نوں کدے تے کتھوں نوں کدوں آکھیا جاندا ہے۔

شاہ پوری ماجھی
 توں کدے جاؤں ایں توں کتھے جاندا ایں
 توں کدوں آیا ایں توں کتھوں آیا ایں
 شاہ پوری وچ توں نوں توہیں وی آکھیا جاندا ہے۔

شاہ پوری ماجھی
 توہیں کدے جانا ایں توں کتھے جانا ایں
 توہیں آکھیا ہے توں کہیا اے
 توہیں کھا دھا ہاے توں کاہدا اے

شاہ پوری لہجے دی امیری ایہہ ہے کہ جیس لفظ دے آخر تے ژ، ر، ل آوے اوہناں وچ زیر زبردی تبدیلی نال واجد توں جمع تے مذکر توں مونث بن جاندا ہے۔

واحد مذکر	واحد مونث	جمع
چھوہر	چھوہر	چھوہر
لگھڑ	لگھڑ	لگھڑ (اک ذات)
ضدل	ضدل	ضدل
سگھڑ	سگھڑ	سگھڑ

شاہ پوری لہجے وچ کسے نوں مارن لکيا ہتھ دیاں شکلاں جیویں بدل دیاں ہن۔ ہتھ دی او سے شکل موجب وکھراوہ کراناں دتا جاندا ہے۔ جیویں، چاٹ، مک، ہرنج، الوتھا، گھسن، ہورا۔ ایہہ ہتھ دیاں اوہ شکلاں ہن جیس دا ناں لین پاروں پتا لگ جاندا ہے کہ اتھے ہتھ دی شکل کیویں بنی۔ ہرنج؛ ہتھ نوں بند کر کے انگوٹھا شہادت دی انگل دے تھلے دے کے کھاڈی تھلے انگوٹھے تے شہادت دی انگل نوں ملا کے ماریا جاوے تے اوس نوں ہرنج آکھیا جاندا ہے۔

الوتھا؛ جے پٹھا ہتھ مونہہ تے ماریا جاوے تے اوس نوں الوتھا آکھیا جاندا ہے۔ گھسن؛ ہتھ بند کر کے انگوٹھا شہادت دی انگل دے تھلوں کڈھ کے سدھا ماریا جاوے تے اوہ گھسن ہوندا ہے۔ ہورا؛ ہتھ بند کر کے سدھایاں شہادت دی انگل ماری جاوے تے اوس نوں ہورا آکھیا جاندا ہے۔

ہتھ دیاں انج وکھو کہ بدل دیاں ہو یاں شکلاں دے او سے طرح ناں ہونا ایہہ ایس لہجے دی ہٹی امیری ہے۔ وکھو کہ لہجے کسے وی زبان دی امیری دا کارن ہوندے ہن۔ زبان دے سیانے ہر بارھاں کوہاں بعد لہجہ تبدیل ہونا دسدے ہن۔ پنجابی زبان دے وی وکھو کہ لہجے ہن۔ اتھے وی ہر بارھاں کوہاں لہجے وچ تھوڑا بہتا فرق آجاندا ہے۔ ایسے پاروں ایس دالفظی بھنڈار بہوں موکلا ہے۔ ایہو ای ایس صوفیاء دی زبان دا سو پین ہے۔ پنجابی زبان اک رُکھ ہے تے لہجے او سے رُکھ دیاں لگراں۔ شاہ پوری لہجہ وی ایسے سوہنے تے ہرے بھرے رُکھ دی ای ٹہنی یاں لگر ہے۔ جیس نوں صوفیاء کرام نے ورت دے امر کردتا۔ ہک بالاں دی کھید دی وگی ویکھو۔

”ہک ہا بادشاہ، اوس گڈیا گھاہ۔ گھاہ کھا دھا گوری گاں۔ گاں کیتی
 پھوسی، وچوں نکلیاں دھر کھان دوسی۔ دھر کھان دوسی گھڑی گھڑونجی
 ، وچوں نکلی پیشو گنجی۔ پیشو گنجی لایا تانا، وچوں نکلیا چھج پرانا۔ چھج
 پرانے گھتیا دھوواں، وچوں نکلیا لال بھوواں۔ لال بھوویں کیتا
 ڈنگ، وچوں نکلیا شیرانگ۔ شیرے ننگ چرائیاں بھیداں، وچوں
 نکلیاں چھوہراں دی کھیڈاں۔ چھوہراں دیاں کھیڈاں دھوڑ
 دھائی، وچوں نکلیا اسمانائی۔ احمے نائی نوں گھتو بٹی، اوہنوں وڈھ لیا
 ہلکی کتی“۔ (10)

حوالے

- 1- عبد الغفور قریشی، پنجابی ادب دی کہانی، پہلا ایڈیشن، لاہور: عزیز بکڈپو 1972ء، ص 17
- 2- Grierson on Punjabi, First edition, Lahore, institute of punjabi language & Culture 2001, P-12
- 3- Grierson on Punjabi, First edition, P-6
- 4- محمود شیرانی، حافظ، پنجاب میں اردو، چوتھا ایڈیشن، لاہور: کتاب نما، 1972ء، ص 76
- 5- محمد آصف خاں، ”پنجابی زبان اوہدیاں بولیاں تے دو جے ناں“ اقبال صلاح الدین، لعلال دی پنڈ، تیجا ایڈیشن، لاہور: عزیز پبلشرز 1986ء، ص 64
- 6- سلیم خان گمی، پنجابی زبان دارتقاء، پہلا ایڈیشن، لاہور: عزیز بکڈپو، 1991ء، ص 115۔
- 7- Shahpur District Gazetteer, first edition, Lahore: civil and Military Gazetteer Press, 1897, P-89

- 8- Jhang District Gazetteer, Punjab Government, Published, First Edition, Lahore: Arya Press by Ram Das, 1883-84, P 51
- 9- Gazetteer of the Chenab Colony Punjab Government, Published, First Edition Civil and Military Gazetteer Press, 1905, P-49.
- 10- ولی محمد، گل کتھ، عمر 40 سال، عدلانہ، تحصیل بھوانا، ضلع چنیوٹ۔